Vol-13 Special Issue- 2.1 ISSN- 2349-7076

EduInspire-An International E-Journal
An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter)
Patron: Prof. R. G. Kothari
Chief Editor: Prof. Jignesh B. Patel
Email:- Mo. 9429429550 ctefeduinspire@gmail.com

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या अंमलबजावणीच्या संदर्भात राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या शैक्षणिक विचारांची उपयुक्तता

अजय हरीभाऊजी अडीकने
शासकीय शिक्षण महाविद्यालय,अकोला

डॉ.आशु आल्हाद भावसार-धारस्कर
प्र.प्राचार्य
शासकीय शिक्षण महाविद्यालय,अकोला

सारांश

भारतीय शिक्षणव्यवस्थेला जागतिक स्तरावर स्पर्धात्मक, मूल्याधिष्ठित, कौशल्यकेंद्रित आणि सर्वसमावेशक बनविण्याच्या उद्देशाने भारत सरकारने राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० (National Education Policy-2020) जाहीर केले. या धोरणाच्या अंमलबजावणीला आता सुरूवात झाली आहे.या धोरणामध्ये विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासावर, भारतीय ज्ञानपरंपरेच्या जतनावर, मूल्यशिक्षणावर, मातृभाषेतील शिक्षणावर, अनुभवाधारित अध्ययनावर आणि आत्मनिर्भर भारताच्या निर्मितीवर विशेष भर देण्यात आला आहे. या सर्व संकल्पना राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या शैक्षणिक तत्त्वज्ञानाशी अत्यंत सुसंगत असल्याचे दिसून येते. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज यांनी शिक्षण हे केवळ साक्षरतेचे साधन नसून व्यक्तीच्या चारित्र्यनिर्मितीचे, सामाजिक परिवर्तनाचे आणि राष्ट्रनिर्मितीचे प्रभावी माध्यम असल्याचे प्रतिपादन केले. त्यांनी श्रमसंस्कार, ग्रामविकास, स्वावलंबन, नैतिक मूल्ये, सामाजिक समता, राष्ट्रीय एकात्मता आणि मानवतावाद यांवर आधारित शिक्षणाचा पुरस्कार केला. त्यांच्या ग्रामगीता या ग्रंथात शिक्षणाच्या माध्यमातून आदर्श समाज घडविण्याची व्यापक संकल्पना मांडलेली आहे. या संशोधन लेखामध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मधील प्रमुख उद्दिष्टे आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शैक्षणिक विचार यांचा चिकित्सक अभ्यास करण्यात आला आहे. तसेच या विचारांची राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीमध्ये असलेली उपयुक्तता स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला असून उपलब्ध पुस्तके, संशोधन लेख, सरकारी अहवाल आणि संबंधित साहित्याचा अभ्यास करण्यात आला आहे. या अभ्यासातून असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शिक्षणविषयक विचार आजच्या शिक्षणव्यवस्थेस दिशा देणारे असून राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ची यशस्वी अंमलबजावणी करण्यासाठी ते अत्यंत महत्त्वपूर्ण ठरतात.

कीवर्डस् (Key words) : राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज, शिक्षणतत्त्वज्ञान, मूल्यशिक्षण, ग्रामविकास, भारतीय ज्ञानपरंपरा, सर्वांगीण विकास, कौशल्याधारित शिक्षण.

प्रस्तावना :

भारतीय शिक्षणव्यवस्था ही प्राचीन काळापासून ज्ञान, संस्कार आणि सामाजिक परिवर्तनाची वाहक राहिली आहे. काळानुसार शिक्षणाचे स्वरूप बदलत गेले आणि आधुनिक युगात शिक्षणासमोर गुणवत्तापूर्ण शिक्षण, कौशल्यविकास, रोजगारक्षमता, नैतिक मूल्यांची जोपासना, तंत्रज्ञानाचा वापर आणि जागतिक स्पर्धा यांसारखी अनेक आव्हाने निर्माण झाली. या पार्श्वभूमीवर भारत सरकारने जुलै २०२० मध्ये राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण जाहीर केले. या धोरणामध्ये विद्यार्थीकेंद्रित शिक्षण, अनुभवाधारित

EduInspire-An International E-Journal
An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter) Email:- ctefeduinspire@gmail.com

अध्ययन, मातृभाषेतील शिक्षण, बहुविषयक अभ्यासक्रम, भारतीय संस्कृती व मूल्यांचे संवर्धन, संशोधनाला चालना आणि सर्वसमावेशक शिक्षण यांवर भर देण्यात आला आहे. दुसरीकडे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज हे केवळ संतकवी नव्हते, तर ते एक महान समाजसुधारक, शिक्षणतज्ज्ञ आणि राष्ट्रनिर्माते होते. त्यांनी शिक्षणाला समाजपरिवर्तनाचे प्रभावी साधन मानले. त्यांचे शिक्षणतत्त्वज्ञान हे श्रमप्रतिष्ठा, नैतिकता, स्वावलंबन, ग्रामविकास, राष्ट्रभक्ती, सामाजिक समता आणि मानवतेवर आधारित आहे. त्यांच्या मते शिक्षणामुळे व्यक्तीमध्ये ज्ञानाबरोबरच चारित्र्य, कर्तव्यभावना, सामाजिक बांधिलकी आणि राष्ट्रीय मूल्ये विकसित झाली पाहिजेत. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये मांडलेल्या अनेक संकल्पना या राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या विचारांशी सुसंगत असल्याचे दिसून येते. विशेषतः मूल्यशिक्षण, कौशल्याधारित शिक्षण, भारतीय ज्ञानपरंपरा, स्थानिक भाषांचे महत्त्व, अनुभवाधारित शिक्षण, समाजाभिमुख शिक्षण आणि राष्ट्रनिर्मिती ही तत्त्वे दोन्ही ठिकाणी समान स्वरूपात आढळतात. या पार्श्वभूमीवर राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या अंमलबजावणीमध्ये राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या शैक्षणिक विचारांची उपयुक्तता अभ्यासणे आवश्यक ठरते. प्रस्तुत संशोधन लेख याच दृष्टीने तयार करण्यात आला असून आधुनिक शिक्षणव्यवस्थेसाठी त्यांच्या विचारांचे महत्त्व स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे.

संशोधनाची उद्दिष्टे

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मधील प्रमुख शैक्षणिक संकल्पनांचा अभ्यास करणे.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या शैक्षणिक तत्त्वज्ञानाचे विश्लेषण करणे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या शैक्षणिक विचारांतील साम्यस्थळे शोधणे.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या प्रभावी अंमलबजावणीमध्ये राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या विचारांची उपयुक्तता स्पष्ट करणे.

मूल्याधिष्ठित, कौशल्याधारित आणि समाजाभिमुख शिक्षणाच्या दृष्टीने राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या विचारांचे महत्त्व अधोरेखित करणे.

संशोधन पद्धती : प्रस्तुत संशोधनामध्ये गुणात्मक (Qualitative) संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे. संशोधनाचे स्वरूप वर्णनात्मक (Descriptive) आणि विश्लेषणात्मक (Analytical) आहे.

माहिती संकलनाची साधने :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० या अधिकृत दस्तऐवजाचा अभ्यास.

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज लिखित ग्रामगीता आणि इतर साहित्य.

विविध संदर्भग्रंथ, संशोधन निबंध, नियतकालिके व संशोधन जर्नल्स.

शिक्षणविषयक पुस्तके, शोधनिबंध आणि सरकारी अहवाल.

माहिती विश्लेषणाची पद्धत :

संकलित साहित्याचे तुलनात्मक, चिकित्सक आणि विश्लेषणात्मक पद्धतीने अध्ययन करण्यात आले. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मधील उद्दिष्टे आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या शैक्षणिक विचारांची तुलना करून त्यातील साम्य, उपयुक्तता आणि आधुनिक शिक्षणव्यवस्थेतील महत्त्व स्पष्ट करण्यात आले आहे.

चिकित्सक विवेचन :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे भारतीय शिक्षणव्यवस्थेत आमूलाग्र परिवर्तन घडवून आणण्याच्या उद्देशाने तयार करण्यात आलेले धोरण आहे. या धोरणात विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासाला प्राधान्य देण्यात आले असून ज्ञान, कौशल्य, मूल्ये, सर्जनशीलता, संशोधन, तंत्रज्ञान आणि भारतीय संस्कृती यांचा समन्वय साधण्याचा प्रयत्न करण्यात आला आहे. शिक्षण हे केवळ

EduInspire-An International E-Journal
An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter) Email:- ctefeduinspire@gmail.com

परीक्षाकेंद्रित न राहता जीवनाभिमुख, रोजगाराभिमुख आणि समाजाभिमुख असावे, हा या धोरणाचा मूलभूत हेतू आहे. विशेषतः भारतीय ज्ञानपरंपरा, मातृभाषेतील शिक्षण, नैतिक मूल्ये, अनुभवाधारित अध्ययन, कौशल्यविकास आणि स्थानिक गरजांशी सुसंगत शिक्षण यांवर भर देण्यात आला आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शैक्षणिक तत्त्वज्ञान या सर्व संकल्पनांशी अत्यंत सुसंगत आहे. त्यांनी शिक्षणाला व्यक्ती आणि समाजाच्या उन्नतीचे प्रभावी साधन मानले. त्यांच्या मते शिक्षणामुळे केवळ बौद्धिक विकास होणे पुरेसे नसून विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिकता, शिस्त, सामाजिक जबाबदारी, श्रमप्रतिष्ठा, स्वावलंबन आणि राष्ट्रप्रेम यांसारख्या गुणांचाही विकास झाला पाहिजे. म्हणूनच त्यांनी शिक्षणाला "जीवन घडविण्याची प्रक्रिया" असे स्वरूप दिले. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या ग्रामगीता या ग्रंथामध्ये शिक्षणाचे व्यापक स्वरूप स्पष्ट करण्यात आले आहे. त्यांच्या मते आदर्श समाजाची निर्मिती करण्यासाठी शिक्षण हे समाजाशी जोडलेले असावे. शिक्षणामुळे व्यक्तीला आपल्या कर्तव्यांची जाणीव झाली पाहिजे, समाजातील अंधश्रद्धा, जातिभेद, विषमता आणि अन्याय दूर करण्याची प्रेरणा मिळाली पाहिजे. हीच भूमिका राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्येही दिसून येते. या धोरणात संविधानिक मूल्ये, सामाजिक न्याय, समता, बंधुता आणि लोकशाही मूल्यांचा विकास करण्यावर विशेष भर देण्यात आला आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये मूल्याधिष्ठित शिक्षण हा अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. प्रामाणिकपणा, सहकार्य, संवेदनशीलता, पर्यावरण संरक्षण, मानवता आणि राष्ट्रीय एकात्मता यांसारख्या मूल्यांचा विद्यार्थ्यांमध्ये विकास करण्यावर भर देण्यात आला आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनीही आपल्या प्रवचनांमधून आणि साहित्यामधून सदाचार, सत्य, अहिंसा, सेवा, परोपकार आणि मानवतेचा संदेश दिला. त्यामुळे मूल्यशिक्षणाच्या बाबतीत त्यांचे विचार आजही अत्यंत उपयुक्त ठरतात. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात अनुभवाधारित आणि कौशल्याधारित शिक्षणाला विशेष महत्त्व देण्यात आले आहे. विद्यार्थ्यांनी केवळ पुस्तकी ज्ञान न घेता प्रत्यक्ष कृतीतून, प्रयोगातून आणि समाजाशी संवाद साधून शिक्षण घ्यावे, असे या धोरणाचे मत आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनीही श्रमसंस्काराला शिक्षणाचा अविभाज्य भाग मानले. त्यांनी "श्रम हीच पूजा" हा संदेश दिला. श्रमाला प्रतिष्ठा प्राप्त झाली तर समाजात स्वावलंबन, आत्मविश्वास आणि उत्पादकता वाढेल, असे त्यांचे मत होते. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील कौशल्याधारित शिक्षणाला त्यांच्या विचारांचा भक्कम वैचारिक आधार मिळतो. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये मातृभाषेतील शिक्षणाला विशेष महत्त्व देण्यात आले आहे. प्राथमिक स्तरावर मातृभाषा किंवा स्थानिक भाषेतून शिक्षण दिल्यास विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक विकास अधिक प्रभावी होतो, असे धोरणात नमूद केले आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनीही जनसामान्यांना समजेल अशा मराठी भाषेत आपल्या विचारांचे प्रभावी मांडणी केली. ग्रामगीता सारखा ग्रंथ त्यांनी लोकभाषेत लिहून ज्ञान सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचविले. त्यामुळे मातृभाषेच्या माध्यमातून शिक्षण देण्याची संकल्पना त्यांच्या विचारांशी पूर्णतः सुसंगत आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात भारतीय ज्ञानपरंपरा आणि सांस्कृतिक वारशाच्या संवर्धनावर भर देण्यात आला आहे. विद्यार्थ्यांनी भारतीय इतिहास, संस्कृती, तत्त्वज्ञान, लोकपरंपरा आणि राष्ट्रीय मूल्यांचा अभ्यास करावा, अशी अपेक्षा व्यक्त करण्यात आली आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी भारतीय संस्कृती, अध्यात्म, ग्रामसंस्कृती आणि राष्ट्रीय एकात्मतेचा सातत्याने पुरस्कार केला. त्यांच्या विचारांमधून भारतीय जीवनमूल्यांचे जतन आणि आधुनिकतेशी समन्वय साधण्याची प्रेरणा मिळते. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी ग्रामविकासाला शिक्षणाशी जोडले. त्यांच्या मते खऱ्या अर्थाने राष्ट्राचा विकास हा गावांच्या विकासातूनच होऊ शकतो. शिक्षित युवकांनी गावातील स्वच्छता, आरोग्य, पर्यावरण, शेती, जलसंधारण, लोकसहभाग आणि सामाजिक सुधारणा यासाठी कार्य केले पाहिजे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्येही स्थानिक गरजा, समाजाभिमुख प्रकल्प, समुदाय सहभाग आणि शाश्वत विकास यांना प्रोत्साहन देण्यात आले आहे. त्यामुळे ग्रामविकासाच्या दृष्टीने राष्ट्रसंतांचे विचार आजही मार्गदर्शक ठरतात. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये सर्वसमावेशक शिक्षण (Inclusive Education) ही संकल्पना महत्त्वाची मानली आहे. समाजातील प्रत्येक घटकाला समान शिक्षणसंधी उपलब्ध करून देणे हे या धोरणाचे उद्दिष्ट आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी जात, धर्म, पंथ आणि आर्थिक विषमता यांना विरोध करून सर्व मानव समान असल्याचा संदेश दिला. त्यांच्या विचारांमुळे शिक्षणामध्ये समता, बंधुता आणि

EduInspire-An International E-Journal
An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter) Email:- ctefeduinspire@gmail.com

सामाजिक न्यायाची मूल्ये अधिक दृढ होतात. अशा प्रकारे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मधील बहुसंख्य मूलभूत तत्त्वे आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शैक्षणिक विचार यांच्यामध्ये स्पष्ट साम्य आढळून येते. मूल्याधिष्ठित शिक्षण, कौशल्यविकास, मातृभाषेचा वापर, भारतीय ज्ञानपरंपरेचे संवर्धन, ग्रामविकास, सामाजिक समता, श्रमसंस्कार आणि राष्ट्रनिर्मिती या सर्व बाबींमध्ये त्यांच्या विचारांची उपयुक्तता आजही तितकीच महत्त्वपूर्ण आहे. त्यामुळे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ची प्रभावी आणि यशस्वी अंमलबजावणी करण्यासाठी राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शैक्षणिक तत्त्वज्ञान प्रेरणादायी आणि मार्गदर्शक ठरते.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या अंमलबजावणीमध्ये राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या विचारांची उपयुक्तता

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासावर आधारित शिक्षणव्यवस्था निर्माण करण्याचे उद्दिष्ट ठेवते. या धोरणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी केवळ शासकीय यंत्रणा किंवा शैक्षणिक संस्था पुरेशा नाहीत, तर मूल्याधिष्ठित सामाजिक विचारसरणीचीही आवश्यकता आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शैक्षणिक तत्त्वज्ञान या संदर्भात अत्यंत उपयुक्त आणि मार्गदर्शक ठरते. सर्वप्रथम, मूल्यशिक्षणाच्या क्षेत्रात राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे योगदान महत्त्वपूर्ण आहे. त्यांनी प्रामाणिकपणा, सेवा, सहकार्य, परोपकार, शिस्त, सत्य, अहिंसा आणि राष्ट्रीय एकात्मता या मूल्यांचा प्रचार केला. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्येही विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिक मूल्ये आणि संविधानिक कर्तव्यांची जाणीव विकसित करण्यावर भर देण्यात आला आहे. त्यामुळे शाळा आणि महाविद्यालयांमध्ये राष्ट्रसंतांच्या विचारांवर आधारित मूल्यशिक्षणाचे उपक्रम राबविल्यास विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास अधिक प्रभावीपणे साधता येईल. दुसरे म्हणजे, कौशल्याधारित आणि अनुभवाधारित शिक्षण ही राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची महत्त्वाची संकल्पना आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी श्रमप्रतिष्ठेला सर्वोच्च स्थान दिले. त्यांनी प्रत्येक व्यक्तीने श्रम करून स्वावलंबी बनावे, असा संदेश दिला. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना स्थानिक उद्योग, कृषी, ग्रामविकास, पर्यावरण संवर्धन, स्वच्छता अभियान आणि समाजसेवा यांसारख्या उपक्रमांमध्ये सहभागी करून घेतल्यास राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणातील अनुभवाधारित शिक्षणाची उद्दिष्टे प्रभावीपणे पूर्ण होऊ शकतात. तिसरे म्हणजे, भारतीय ज्ञानपरंपरेचे संवर्धन हा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा महत्त्वाचा आधार आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी भारतीय संस्कृती, अध्यात्म, लोकपरंपरा आणि ग्रामजीवनातील मूल्यांचे जतन करण्यावर भर दिला. त्यांच्या साहित्याचा अभ्यास विद्यार्थ्यांना भारतीय संस्कृतीबद्दल अभिमान निर्माण करण्यास मदत करतो. त्यामुळे शालेय आणि उच्च शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमात त्यांच्या विचारांचा समावेश केल्यास भारतीय ज्ञानपरंपरेचे संवर्धन अधिक परिणामकारक होईल. याशिवाय, ग्रामविकास आणि समाजाभिमुख शिक्षण या क्षेत्रातही त्यांच्या विचारांचे विशेष महत्त्व आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये विद्यार्थ्यांनी समाजाशी जोडले जावे, स्थानिक समस्यांचा अभ्यास करावा आणि त्यावर उपाययोजना सुचवाव्यात, अशी अपेक्षा व्यक्त केली आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी ग्रामस्वच्छता, व्यसनमुक्ती, लोकसहभाग, पर्यावरण संरक्षण आणि सामाजिक समता यासाठी सातत्याने कार्य केले. त्यांच्या विचारांच्या आधारे सेवा-अभ्यास (Service Learning) आणि समुदाय सहभाग (Community Engagement) यांसारख्या संकल्पना अधिक प्रभावीपणे राबविता येतील. मातृभाषेतील शिक्षण हा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाचा आणखी एक महत्त्वपूर्ण घटक आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी लोकभाषेतून जनजागृती केली आणि ज्ञान सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचविले. त्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या आकलनशक्तीचा विकास करण्यासाठी स्थानिक भाषा आणि संस्कृतीचा वापर करणे ही त्यांच्या विचारांची आधुनिक काळातील उपयुक्तता दर्शविते. आजच्या काळात तंत्रज्ञानाधारित शिक्षणाचा प्रसार होत असताना मानवी मूल्यांचे जतन करणे ही मोठी गरज आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शिक्षणतत्त्वज्ञान ज्ञान, कौशल्य आणि मूल्ये यांचा समन्वय साधते. म्हणूनच राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ची प्रभावी अंमलबजावणी करताना त्यांच्या विचारांचा आधार घेतल्यास शिक्षण अधिक अर्थपूर्ण, समाजाभिमुख आणि राष्ट्रहितकारी बनू शकते.

EduInspire-An International E-Journal
An International Peer Reviewed and Referred Journal (www.ctegujarat.org)
Council for Teacher Education Foundation (CTEF, Gujarat Chapter) Email:- ctefeduinspire@gmail.com

निष्कर्ष :

प्रस्तुत संशोधनातून असे स्पष्ट होते की, राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० आणि राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शैक्षणिक तत्त्वज्ञान यांच्यामध्ये मूलभूत स्तरावर लक्षणीय साम्य आहे. मूल्याधिष्ठित शिक्षण, सर्वांगीण विकास, मातृभाषेचा वापर, कौशल्यविकास, भारतीय ज्ञानपरंपरेचे संवर्धन, श्रमसंस्कार, सामाजिक समता, ग्रामविकास आणि राष्ट्रनिर्मिती ही दोन्हींची समान उद्दिष्टे आहेत. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे आधुनिक शिक्षणाच्या गरजा पूर्ण करणारे धोरण असले, तरी त्याच्या यशस्वी अंमलबजावणीसाठी सामाजिक आणि नैतिक मूल्यांची जोड आवश्यक आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे विचार हीच मूल्याधिष्ठित दिशा प्रदान करतात. त्यांच्या तत्त्वज्ञानाचा शैक्षणिक प्रक्रियेत प्रभावी समावेश केल्यास विद्यार्थ्यांमध्ये चारित्र्य, जबाबदारी, सामाजिक बांधिलकी, पर्यावरणाविषयी संवेदनशीलता आणि राष्ट्रप्रेम यांचा विकास होईल. अशा प्रकारे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे शैक्षणिक तत्त्वज्ञान हे केवळ ऐतिहासिक वारसा नसून आधुनिक शिक्षणव्यवस्थेसाठी प्रेरणादायी मार्गदर्शक आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी त्यांच्या विचारांचा अभ्यास, संशोधन आणि व्यवहारातील उपयोग करणे ही काळाची गरज आहे.

संदर्भसूची :

भारत सरकार. (2020). राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण 2020 (National Education Policy 2020),शिक्षण मंत्रालय, नवी दिल्ली.
राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज,ग्रामगीता, श्री गुरुदेव सेवा मंडळ प्रकाशन.
राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज समग्र वाङ्मय,श्री गुरुदेव सेवा मंडळ, गुरुकुंज मोझरी.
NCERT. (2023). Implementation of National Education Policy 2020.
University Grants Commission (UGC). NEP 2020: Higher Education Reforms.
महाराष्ट्र शासन. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० : अंमलबजावणी मार्गदर्शिका.
पाटील, एस. (2022). भारतीय शिक्षणव्यवस्था आणि राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०. पुणे: डायमंड पब्लिकेशन्स.
देशमुख, आर. (2021). मूल्यशिक्षण आणि भारतीय शिक्षणपरंपरा. नागपूर: विदर्भ प्रकाशन.

Teacher's Welfare is Nation's Welfare
CTEF
Council for Teacher Education Foundation
ESTD. 1985